

OPEN MONUMENTEN DAG 2016

**Schilderachtig
Cabauw**

Open Monumentendag 2016 in Cabauw

‘Tegenwoordig noemt men het gebied tussen Damweg en Zevender Cabauw. Historisch gezien onjuist, maar de bewoners vormen al eeuwen een eenheid en zo bezien is de naamgeving gerechtvaardigd.’

(uit “Het hart van de Lopikerwaard door de eeuwen” van Dries van Kats - 1986)

Met trots presenteren we het historische boekje over Cabauw, een schilderachtig stukje van de Lopikerwaard, waar het landelijke thema van de Open Monumenten Dag “Iconen en symbolen” op een bijzondere manier is uitgewerkt. In nauwe samenwerking met buurtbewoners, Vrienden van de Molen en kerkbestuur van Cabauw heeft de Stichting Kunst en Cultuur een interessant programma samen gesteld.

De bezoekers worden verrast door de verhalen over oude tradities, zij kunnen genieten van de monumenten, de iconen en symbolen die te vinden zijn op de route.

U vindt in dit boekje artikelen over de geschiedenis van de boerderijen, de molen, de kerk, bouwstijlen en symbolen en vele andere verhalen. U maakt (opnieuw) kennis met tradities uit vervlogen tijden zoals beschreven wordt in “ het Wassende water” van Herman de Man. De met een traditie-neel Boelhuis als speciale activiteit. Deze dag wordt op een bijzondere manier afgesloten in monumentale de St. Jacobus kerk.

Dank aan de schrijvers en samenstellers van deze uitgave. Grote dank aan de sponsors die het mogelijk maken om dit boekje in kleur te realiseren. Complimenten aan vrijwilligers van

Cabauw en Stichting die met elkaar deze dag mogelijk maken. We wensen alle bezoekers veel genoegen in dit schilderachtige gastvrije en historische deel van de Lopikerwaard.

Dieny Scheffer,
Voorzitter Stichting Kunst
en Cultuur Lopik

Boelhuis

Koekslaan

This is a historical map of the Zevenster and Zevenster Noord regions, showing the De Heerlykheid van Cabauw, Holland. The map includes various towns, rivers, and geographical features, with labels in Dutch and English.

Geographical Features:

- Rivers:** The map shows several rivers, including the Rijn (Rhine) and the IJssel (Issel).
- Towns and Villages:** Labeled towns include Zevenster, Zevenster Noord, and Cabauw. Other smaller locations like De Bocht, De Heerlykheid, and De Heerlykheid van Cabauw are also marked.
- Geographical Features:** The map shows various geographical features, including the Rijn (Rhine) and the IJssel (Issel).

Textual Elements:

- Top Left:** "LOIS." and "REPAS."
- Top Center:** "DE HEERLYKHEID VAN CABAUW, HOLLAND."
- Top Right:** "DE HEERLYKHEID VAN CABAUW, HOLLAND."
- Bottom Left:** "DE HEERLYKHEID VAN CABAUW, HOLLAND."
- Bottom Center:** "DE HEERLYKHEID VAN CABAUW, HOLLAND."
- Bottom Right:** "DE HEERLYKHEID VAN CABAUW, HOLLAND."

The map is a detailed historical document, likely a reproduction of an older map, showing the layout of the Zevenster and Zevenster Noord regions. It includes various towns, rivers, and geographical features, with labels in Dutch and English.

Uit latere documenten blijkt dat dit eigenlijk een opsplitsing van Cabauw betreft. Want als in 1280 Herberen van de Lede, heer van Haastrecht, ‘het land die Cabau’ heet, verkoopt aan Nicolaas van Cats, zitten de eerder genoemde 100 morgen leen van Frederik van Zevender daar niet bij. Die leen van Van Zevender, wordt later ‘Zuid Zevender’ genoemd, ter onderscheiding van het noordelijke van de Lopikerwetering gelegen Noord Zevender. Het deel van Nicolaas van Cats droeg de naam de ‘wilden Cabbau’, welke waarschijnlijk stamt uit de tijd dat dit nog woeste onontgonnen grond was. In 1304 worden de bezittingen van de gelijknamige zoon van Nicolaas van Cats, waaronder Cabauw, door de graaf van Holland verbeurd verklaard wegens landverraad, waarmee deze vervielen aan de graaf en dus aan Holland. Enige jaren later, in 1310, werd Jan van Henegouwen, heer van Beaumont met Cabauw beleend.

Tot 1795 blijft Cabauw een heerlijkheid. In de jaren die liggen tussen de omwenteling van 1795 en de bevrijding van de Franse overheersing gaat Cabauw verder als een municipaliteit. In 1805 wordt Cabauw bij departement Utrecht ingelijfd en verenigd met Zevender. Het keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 verenigt Cabauw, Zevender, Noord- en Zuid-Polsbroek, Hoenkoop, Dijkveld, Rateles en Bonrepas en Vlist tot één gemeente. Na de Franse tijd worden Cabauw en Zevender gecombineerd toebedeeld aan Zuid-Holland. In 1817 worden ze weer gescheiden en in 1820 als afzonderlijke gemeentes bij Utrecht gevoegd. In 1857 gaan Cabauw en Zevender op in de gemeente Willige Langerak die op haar beurt - samen met Jaarsveld – in 1943 deel gaat uitmaken van de gemeente Lopik. In september 1970 worden een stuk van Willige Langerak en het oude gerecht Zevender bij de gemeente Schoonhoven getrokken.

Middelen van bestaan

Na de ontginning heeft men de grond waarschijnlijk als akkerland in gebruik genomen. Door inklinking van de venige bodem, werd akkerbouw moeilijker en verschoof het accent naar veehouderij. In de drassige delen werden grienden aangelegd. Omstreeks 1500 was vooral de teelt van koren als akkergewas belangrijk. In de 17de en 18de eeuw nam de verbouw van hennep verder toe. Hennep werd gebruikt voor het vervaardigen van touw en zeildoek. Aan de teelt van hennep kwam in de 19de eeuw vrijwel een einde. Oorzaak was de opkomst van stoomschepen, waardoor de behoefte aan touw en zeil inzakte.

In de tweede helft van de 18de eeuw vond een vergroting van de veestapel (voor boterbereiding en kaasmakerij) plaats. Hierdoor kregen de boeren meer ruimte en noodzaak om te investeren, wat in de bebouwing is terug te zien. Een bijverdienste werd door sommigen gevonden in de eendenkooierij. In Cabauw herinnert de naam van boerderij Kooilust aan deze vroegere bedrijvigheid.

In een opgave van 1808 wordt genoemd, dat het dorp bestaat uit lichte ‘zaverighe’ kleigrond (kleigrond met zand) en dat de weide- en hooibouw het meest voorkomt en van uitstekende kwaliteit is, zodanig “dat aan de kaas die daar wordt gemaakt, boven de zo wijd vermaarde Stolkse kaas de voorkeur wordt gegeven”.

Herkomst van de naam Cabauw

De vreemde naam ‘Cabauw’ heeft al heel wat hoofdbrekens gekost, maar tot een goede verklaring van de betekenis van de naam is men nooit gekomen. De naam is de loop der eeuwen op diverse manieren vermeld: 1254 Cabbau, 1274 Kabau, 1296-1307 Cabau, 1840 Cabauw of Kabauw, 1883 Kabauw. De naam Cabbau zou van kade en bouw kunnen komen. Op sommige kaarten staat ook ‘Kabou’. Een andere verklaring is dat de naam afkomstig is van het oud-Utrechtse woord cabeeuwen (kreeuwen), wat ruziën betekent.

Begaanbaarheid van de Lopikerwaard

„DE KROM“ IN ZEVENDER, VAN DEN ZUIDELIJKEN OEVER DER LOPIKER WETERING, AF GEZEN.

"De Krom" in Zevender vanaf de zuidoever van de Lopikerwetering. Links Lopikerweg West. Ansichtkaart uit de periode 1930-1955. Bron: RHC.

In de loop der tijden is het aanzien van de Lopikerwaard grondig veranderd. De eerste wegen in de ontgonnen gebieden liepen over de kaden en dijken langs de hoofdwatergangen of voorweteringen. Deze waren onverhard en eigenlijk niets meer dan grasdijkjes. Vrachtvervoer ging grotendeels per schuit, waarvan sommige door een paard werden getrokken. In 1630 werd de weg ten zuiden

van de wetering voor het eerst van een zandlaag voorzien, van Schoonhoven tot aan de Fuikebrug.

De Cabauwse Kade, Wielse Kade en Vogelzangse Kade waren de eerste wegen in de omgeving die enigszins begaanbaar waren, ook in de winter. Omdat Schoonhoven nog al wat belangen had in Jaarsveld, en andersom, droeg Schoonhoven bij aan de “ontsluiting”.

Pas in 1690, 60 jaar later kreeg de tegenwoordige Lopikerweg West een zandlaag en dan nog maar tot de aan de brug tegenover Kooilust, ook wel Jo van Baarenbrug genoemd. Pas na de tweede wereldoorlog zijn de wegen in Lopik met een teerdek verhard. In de jaren 1947-1956 werd de Provinciale weg (N210) aangelegd, de eerste grote verandering in de wegenstructuur van de Lopikerwaard sinds de ontginning. Ook werden in deze jaren de Nicolaas van Catsweg en de Zijdegeweg aangelegd. Tot 1950 waren er tussen Schoonhoven en de Damweg vier bruggen over de Lopikerwetering.

Bebouwing

De bebouwing van Cabauw ligt langs de Lopikervaart die vroeger stroomafwaarts Zevender en stroomopwaarts Lobeke werd genoemd. Tot in de 19de eeuw is de bebouwing van Cabauw beperkt gebleven tot boerderijen. De rooms-katholieke kerk lag hierin zelfs wat afgezonderd. Vanaf het einde van die eeuw werd meer gebouwd en vormde zich enigszins een dorpskern rond de kerk. Om de kerkgang vanuit de omliggende dorpen te vergemakkelijken liep een Kerkepad dwars door het land van Hoenkoop tot aan de kerk van Cabauw (foto rechts). Tegenwoordig geeft dit recreanten mooie fiets- en wandelmogelijkheden.

Cabauwse iconen

Cabauw heeft door de eeuwen heen veel toonaangevende persoonlijkheden gekend. Wij brengen er hier twee onder het voetlicht: Nicolaas van Cats en Cornelis de Nobelaer.

Nicolaas van Cats

Schoonhoven had tussen 1280 en 1304 Zeeuwse heren. Dat waren twee Nicolazen van Cats, vader en zoon, die zich noemden naar hun bezitting Cats op het eiland Noord Beveland. Nicolaas I van Cats was de vroegere voogd van graaf Floris de Vijfde, nadat deze al vroeg zijn ouders verloren had. Hij had ook Gouda in leen en weet het oostelijk van Zevender gelegen stukje Schoonhoven erbij in leen te krijgen van de Utrechtse elect (nog niet gewijde bisschop) Jan van Nassau. In 1280 koopt hij Cabauw van de familie van der Lede. Graaf Floris V zette destijds de arme bisschop onder druk en zorgde dat de (zwakke) bisschop, alle Schoonhovense bezittingen afstond aan zijn voogd Nicolaas van Cats, die op zijn beurt graaf Floris van ruime financiën voorzag. Zowel Schoonhoven als Gouda hebben hun stadsrechten van Floris V gekregen, waarin Nicolaas van Cats ongetwijfeld een rol heeft gespeeld. Hij overleed in 1290 waarna zijn zoon Nicolaas II van Cats hem opvolgde.

Deze tweede Nicolaas van Cats komt in het jaar 1300 voor een dilemma te staan. Graaf Floris is ondertussen vermoord, en het graafschap Holland komt onder Henegouws bewind. Maar dit gewest Henegouwen heeft een conflict met Vlaanderen en Zeeland, waar de wortelen van de familie van Cats liggen. Nicolaas II sympathiseerde met de Zeeuwse krijgsmacht en met een Vlaams leger dat optrok tegen Holland. Hij stelde zelfs de stad Schoonhoven aan hen beschikbaar als een anti-Hollands bolwerk, tot grote woede van de burgers van Schoonhoven.

Nicolaas II werd dan ook op een gegeven moment wegens landverraad opgepakt en gevangen gezet. Een paar jaar later krijgt het verhaal een dramatische wending, als we de overlevering moeten geloven. Schoonhoven zou nog enige stad in Holland zijn geweest die de kant van de graaf van Vlaanderen had verkozen.

Daarom trok Willem III van Holland naar de stad toe. De stad werd geleid door slotvoogd Hendrik van Cats. Toen Willem III vreesde voor een langdurig beleg, haalde hij de vader van de slotvoogd, Nicolaas van Cats II uit het gevang. Deze werd aan een stormram vastgeketend om de indruk te wekken zo de stadspoort te forceren. Hendrik van Cats en zijn mede-belegerden zagen dit aan en besloten tot overgave. Vader en zoon Cats werden herenigd en in het gevang gezet

Een stormram zoals die in de Middeleeuwen werd gebruikt

In 2014 verscheen een boek "Cats voor 1330". Hierin wordt naast de geschiedenis van het plaatsje Cats op Noord Beveland de levensgeschiedenis van Nicolaas van Cats beschreven. Jacob van Maerlant, een van de grootste Middeleeuwse schrijvers, verbleef regelmatig bij zijn beschermheer op zijn kasteel. Hij schreef daar in opdracht van Nicolaas o.a. het boek 'Der naturen bloeme'. Gewoonlijk trad de toenmalige adel niet op als culturele opdrachtgever, want de ridders waren in die tijd ruwe vechtijassen, gericht op het vergroten van hun bezit. Nicolaas I van Cats was hierop echter een uitzondering. Hij was ontwikkeld, cultureel geïnteresseerd en maakte hiervoor tijd en middelen vrij. Hij had oog voor de gewone man. Hij stimuleerde tevens het gebruik van de Dietsche schrijfcultuur, de taal van de bevolking, in plaats van de tot de tot dan gehanteerde schrijftaal Latijns of Frans. In de loop van de 16e eeuw maakt de term Diets langzaam plaats voor het Nederlands.

Cornelis de Nobelaer

Cornelis II de Nobelaer was getrouwd met Bertha of Bartha Theusz, een ‘vrouwe van Cabau’ en hij mocht zich daarom ‘Heere van Cabau’ noemen. Cornelis was advocaat bij het Hof van Holland in Den Haag. Hij woonde een groot deel van het jaar in een statig pand aan het Noordeinde in Den Haag, maar had in Cabauw zijn zomerresidentie, een buitenverblijf Hofvliet genaamd.

De hofstede werd op 1 februari 1665 door een orkaan getroffen waardoor een deel van de stenen galerij verdween.

De familie De Nobelaer was bevriend met de dichter/ toneelschrijver Joost van den Vondel. Beide heren waren fervent aanhanger van de Jezuïeten, opgericht omstreeks 1540 als tegenwicht voor het Protestantisme. Het doel van deze beweging was hulp aan de naaste en zieken.

Portret van Joost van den Vondel

Vondel heeft een aantal keren op Hofvliet gelogeed en wijdde een gedicht aan het voorval met de orkaan, waarin te lezen is welke grote indruk de storm op hem had gemaakt, met als titel: “Op het nederstormen der Steene Galerye in Hofvliet, de hofstede des heren van Kabau”.

De hofstede is tussen 1752 en 1757 vervangen door nieuwbouw. De boerderij is nog aanwezig en heeft tegenwoordig het adres Cabauwsekade 22.

De Nobelaer heeft een belangrijke rol gespeeld bij de tot stand koming van de eerste katholieke schuilkerk in Cabauw en de vorming van de parochie (zie hoofdstek over de kerk).

De gevelsteen in de tuitgevel van de boerderij herinnert aan de vroeger hier gelegen hofstede Hofvliet, die als buitenverblijf diende voor de ambachtsheren. De bovenste steen bevat een wapenschild bekroond met een gevleugelde helm en de tekst 'Anno 1636'. Het wapen stamt vermoedelijk uit de tijd van de familie Theusz die in 1636 de ambachtsheerlijkheid van Cabauw in bezit had. De onderste steen is geplaatst na vernieuwing van de hofstede in opdracht van Cornelis Henricus van Wijngaerden en bevat de tekst 'Lof God bovenal / dit heeft doen bouwen / Cor Hen van Wijngaerd'.

Bouwstijlen en symboliek

De bebouwing in Cabauw is, zoals in de hele Lopikerwaard, ontstaan langs de oorspronkelijke ontginningsassen, de oude stromen en weteringen die voor de afwatering zorgden. De eerste bewoners vestigden zich op de kop van de te ontginnen kavels, de copes. Zij bouwden simpele optrekjes, lijkend op een plagenhut, met de materialen die voorhanden waren. Vanaf de 15-de eeuw begon men boerderijen uit steen op te trekken. Langzamerhand groeide de incidentele gebouwen langs de weteringen zich aaneen tot een lint. De meeste gebouwen waren boerderijen met hun bijgebouwen, afgewisseld met een herberg (met kolfbaan en uitspanning), een kruidenierswinkel waar van alles te koop was, schuren van mandenmakers en teenbewerkers, loodsen van fruittelers, een timmermans-werkplaats, molen enzovoorts.

De boerderijen waren kleine nederzettingen op zich, met een aantal cruciale gebouwen: de boerderij (woning met stal - meestal van het langhuistype) staat met de kopse kant gericht naar de weg, daaromheen staan de hooiberg, een bakhuis, boenhok en varkens- en kippenhokken, met vaak nog een stal voor jong vee. Ook wagenschuren kwamen voor, alhoewel in deze waterrijke gebieden het vervoer meestal per praam gebeurde (een platbodeme boot). En dan natuurlijk nog de buitenplee.

Langhuisboerderijen

Bijna alle boerderijen in de Lopikerwaard zijn langhuisboerderijen, van de specifieke vorm die zich in de Lopikerwaard ontwikkeld heeft op basis van het aloude hallenhuistype. Hierbij heeft het woon- en bedrijfsgedeelte één doorlopende kap. Het woongedeelte wordt van het werkgedeelte gescheiden door een stenen brandmuur met de schoorsteen erin. De gebouwen zijn 3-beukig van opzet, met een brede middenbeuk en smallere zijbeuken. Het rieten- of pannendak heeft vaak een schuin naar achteren lopend driehoekje in de voor- en achtergevel: een wolfseind.

Het vee stond in lage zijbeuken. De mest viel in de lager gelegen grup of groep achter het vee en werd via lage mestluiken in de zijgevels afgevoerd. Later werd de mest uitgereden via mestdeuren in de achtergevel en werden in de zijgevels gietijzeren stalramen geplaatst. Ook in het voorhuis is de driedeling terug te vinden in de indeling. In het midden is de grote “mooie” kamer met de haard, met aan weerszijden een slaapkamer en een opkamer boven de kelder. De “mooie” kamer en de voordeur in de voorgevel waren voor “rouwen en trouwen”. Het dagelijks leven speelde zich af in de woonkeuken achter de brandmuur en de dagelijkse deur zat in de zijmuur.

Kruikhuisboerderij met later aangebouwde kruk, Lopikerweg West 83. De boerderij heeft een afgewolfd dak.

Veel oude boerderijen hadden geen entree in de voorgevel. Pas in de loop van de negentiende eeuw werd een symmetrische voorgevel met ramen aan beide kanten van de deur gebruikelijk. Typisch voor de streek is een “vloeddeur”; dit is een hoger geplaatste deur met een trap of bordes, die toegang geeft tot een verhoogde vloer in de boerderij die er voor moet zorgen dat men bij hoog water droge voeten hield.

Krukhuis en Dwarshuisboerderij

In de tweede helft van de 18de eeuw werden de veestapels vergroot om aan de grotere vraag naar zuivel te kunnen voldoen. Hierdoor was meer ruimte voor de kaasbereiding nodig, in de praktijk betekende dit een hoger kelder. Om dit op te lossen werd het voorhuis naar een of naar beide kanten uitgebouwd wordt. Bij een krukhuisboerderij is het voorhuis aan één zijde opgehoogd en uitgebouwd: de kruk. Voorbeelden zijn de boerderijen aan de Lopikerweg West nummers 83 en 99.

De dwarshuis- of T-boerderij ontstaat als beide zijden van het voorhuis worden opgehoogd. Voorbeelden hiervan zien we bij het Leeuwenhuis aan de Cabauwsekade 89 en op Lopikerweg West 98.

Cabauwsekade 89, 'Het Leeuwenhuis'. Dwarshuisboerderij uit begin 19de eeuw. De deel aan de achterzijde is van 1931. Foto 1948. Bron: RHC.

De hooiberg en het zomerhuis

Vanwege het grote risico van hooibroei, werd het hooi buitenshuis bewaard. Deze stond direct achter de deel, om de afstand zo kort mogelijk te houden. De kapvormen variëren van twee tot zes hoeken; die kappen worden gedragen door twee tot vijf staanders of roeden. De kap wordt op- en neer bewogen door katrollen en lieren. De rieten kap en de eiken roeden zijn in de loop van de twintigste eeuw vervangen door golfplaten en beton.

Als in de zomer het voorhuis van de boerderij als kaaskamer werd gebruikt, bleef er weinig leefruimte over. Naast de boerderij werd dan een zomerhuis gebouwd, waar de bewoners in de zomermaanden overdag verbleven. Ze sliepen meestal wel in het hoofdbouw.

Boenhok

De meeste boerderijen in de Lopikerwaard hadden een boenhok. Het boenhok stond opzij van de boerderij, daaraan vastgebouwd of losstaand, altijd grenzend aan een sloot. In het boenhok werden de melkbussen, al het melkgerei en materialen voor de kaasbereiding schoongeboend. Ook de vaat werd hier gedaan. Dit deed men met het slootwater, in combinatie met zand, (groene) zeep en soda. De kwaliteit van het slootwater was tot halverwege de vorige eeuw nog zo goed dat dit zonder problemen gebruikt kon worden. De sloten werden goed op diepte gehouden door ze regelmatig uit te baggeren. De etensresten die in de sloot terecht kwamen bij het wassen van servies en pannen, vormden lekkere hapjes voor de vissen die je in het heldere water goed kon zien zwemmen. Men gooide dan ook nogal eens een hengeltje uit vanaf de stoep van het boenhok. Het boenhok was bovendien een mooie plek voor geheime ontmoetingen en werd graag gebruikt door de jongelieden van de boerderij. We zullen maar niet speculeren op wat zich daar allemaal afspeelde.

Boenhok Lopikerweg West 78.

Zonnewiel

Na 1850 komt de ornamentiek op boerderijen pas echt op gang. In houten elementen leeft de timmerman zich uit met allerlei krullen en symbolen. Deze symbolen hebben vaak een mystieke oorsprong en zijn soms terug te voeren naar Germaanse symbooltaal. In de loop van de tijd krijgen deze tekens steeds een andere betekenis en tradities in vorm houden lang stand, terwijl de oorspronkelijke betekenis al lang is vergeten. Bovendien werd in deze tijd het gebruik van geometrische vormen populair waarvoor men zich baseerde op van oudsher bekende vormen.

Een symbool dat we veel terugzien is het zonnewiel of zonnerad; een zes-puntige of achtpuntige ster, vaak geplaatst in een cirkel. Dit was het teken van geluk in de zonnecultus. In onze streek is het gekerstend tot symbool van Christus, het licht der wereld. Het stond ook voor bescherming en overwinning en had de functie van onheil afweren en geluk te brengen.

Veel stalramen zijn gebaseerd op het zonnewiel, soms helemaal rond toegepast in de nok van een gebouw (ook wel roosvenster genaamd), of half rond zoals bij de bekende stalramen op de deel. In de Lopikerwaard zien we veel zonnewielen op boenhokken en melkammerrekken. Deze dienden ter bescherming tegen melkbederf door “de kwade hand” of het “boze oog”.

Levensboom

De bovenlichten boven de deur van de boerderijen in de Lopikerwaard worden regelmatig gesierd door een witgeschilde gietijzeren levensboom. De boom des levens komt in de 16de eeuw op als Christelijk symbool. Het leven op het platteland was volledig verweven met de hogere machten. Er waren al allerlei voorchristelijke tradities met afweersymbolen. Bij de Germanen speelde de boom zijn magische rol met de eik als heilig centrum en in de Keltische mythologie verbindt de boom water, lucht en aarde. De

levensboom beschermde de boerenhoeve en zijn bewoners tegen onheil en symboliseerde de voortgang der generaties op het ouderlijk erf. De levensboom heeft iets van de paradijsboom uit het bijbelverhaal, maar ook het oude meiboomelement speelt mee. *Foto Lopikerweg West 83.*

Engelenraam

Een engelenvenster of engelenraam is een driedelig venster waarbij het middelste raam hoger is dan de andere ramen en een accolade- of boogvormige bovenregel heeft. De naam is afkomstig van de gelijkenis met het silhouet van een engel en de gevleugelde uitvoering bestaande uit een hoofdraam met twee vleugelramen. Ze worden ook wel “serliana” genoemd, naar de Italiaanse architect Sebastiaan Serlio. Dit is niet altijd juist, want niet ieder engelenraam is een serliana en omgekeerd. De eerste engelenramen verschenen vanaf 1860. De economische groei door de kaasbereiding bracht mogelijkheden mee om meer te investeren in de bouw. Een mooi voorbeeld van een engelenraam is te zien in de gevel van Cabauwsekade 88 (foto hiernaast).

Heilige Jacobuskerk • Cabauwsekade 54

Een monument van buiten en van binnen

Omstreeks het midden van de 14e eeuw (1350-1370) verscheen in het westeinde van het uitgestrekte kerspel Lopik een kapel in deze parochie, ongeveer op de plaats waar nu het café 'In 't Witte Paard' staat. In 1588 werd de hervormde godsdienst tot staatsgodsdienst uitgeroepen en werd de katholieke godsdienst verboden. In het kapelletje werden aanvankelijk één keer in de twee weken

*De oude Rooms-Katholieke kapel in Cabauw, afgebroken in 1820. Tekening Oostindische inkt door H. Tavenier, 1785.
Bron: RHC Rijnstreek en Lopikerwaard te Woerden*

protestantse erediensten gehouden, later één keer per maand en tenslotte vier keer per jaar. Het gebouw deed ook dienst als schoollokaal en er tegenaan werd een onderwijzerswoning gebouwd. Toen omstreeks 1818 nog maar één Hervormd gezin in Cabauw woonde zijn de hervormde erediensten definitief gestaakt en is de Kapel in 1820 afgebroken.

De meeste Cabauwenaren hadden zich afzijdig gehouden van de nieuwe kerkelijke stroming, die tot grote onderlinge verdeeldheid leidde in het land en grote veranderingen teweeg bracht op kerkelijk gebied. De Cabauwse katholieken kregen in het geheim of met (betaalde) toestemming steun van een rondtrekkende geestelijke uit Schoonhoven.

Ongeveer 100 jaar na de hervorming werden de wetten wat verzacht en werd aan katholieken toegestaan zogenaamde schuur(schuil)kerken te bouwen, maar deze mochten niet het aanzien van een kerk hebben. In 1679 werd met veel steun van de rijke en in hoge mate katholieke familie De Nobelaer, die in de 17de eeuw de ambachtsheerlijkheid Cabauw in bezit had gekregen, een schuilkerk gebouwd. In dat jaar, 1679, ontstond ook de statie of parochie Cabauw. Deze kwam voort uit de splitsing van één statie namelijk een te Schoonhoven en een voor de 'buitenluyden' te Cabauw. De splitsing was een gevolg vanwege het hoge aantal katholieken in Cabauw.

Cornelis II de Nobelaer

De keuze van de patroonheilige voor de nieuwe kerk, Sint Jacobus de Meerdere, gebeurde waarschijnlijk onder invloed van Cornelis de Nobelaer, omdat zijn woonplaats Den Haag deze als patroon had. Als eerste pastoor trad Gerardus Uiterwaal op, geboren in Vianen, die volgens overlevering, is gestorven aan pokken.

De kerk uit 1846, gesloopt in 1926. Naast de kerk het Sint Gerardus Majella gesticht. Een deel van de leerkrachten voor de lagere school was afkomstig van de Congregatie van de zuster Franciscanessen te Schin op Geul. Deze zusters werden hier gehuisvest. Ansichtkaart uit 1900-1920. Bron: RHC.

De kerk werd in 1926 gesloopt en in 1928 vervangen door de huidige parochiekerk, een scheping van architect H. Kroes uit Amersfoort.

Met name de toenmalige pastoor Hendricus Josephus Vinke heeft zich voor het tot stand komen van een nieuwe kerk ingespannen door geld in te zamelen voor de bouw. Hij was afkomstig uit de koopmansfamilie Vinke en Vroom & Dreesman en hij was erg handig in het bij elkaar krijgen van de benodigde financiën. Hij stelde zijn werk onder bescherming van de Heilige Gerardus Majella. (De voorspraak van Gerdardus Majella wordt in de Katholieke kerk o.a. gevraagd voor een voorspoedige bevalling en voor hopeloze zaken!)

Interieur van de kerk

Niet alleen is de kerk uiterlijk heel bijzonder, maar ook het interieur is nagenoeg in de oorspronkelijke staat gebleven. Dat is een belangrijke reden, waarom de kerk in 1999 de status van Rijksmonument heeft verworven.

De Jacobuskerk heeft een bijna identieke (oudere) 'tweelingzus' in het Drentse dorp Munsterscheveld, de Sint Willehaduskerk nabij Emmer-Compasuum.

Omdat het aantal parochianen gestaag toenam, werd de kerk te klein. In 1846 werd onder pastoor M. Grootweede een nieuw kerkgebouw gerealiseerd, dat op 15 december werd ingezegend. Al vrij snel na de bouw was er echter weer ruimtegebrek. Aan het eind van de eerste kwart van de twintigste eeuw was de kerk niet meer voor uitbreiding geschikt, omdat het een slecht en vochtig gebouw was.

Foto van interieur van de oude kerk, genomen tijdens het Eucharistisch Congres van 1924. Twee jaar voor de afbraak van deze kerk. Bron: RHC.

Waarom is deze kerk een bezoek meer dan waard?

- De kerk is opvallend gelegen en is door zijn robuuste uiterlijk een markeringspunt voor de weidse omgeving.
- Het is een laat werk in het oeuvre van Herman Kroes, waarbij hij de bekende neogotische stijl afwisselt met Amsterdamse School-invloeden.
- De inrichting is ook een Rijksmonument, want het interieur van de kerk is in nagenoeg de oorspronkelijke staat gebleven
- De prachtige glas-in-lood ramen, beelden en schilderijen vertellen ieder hun eigen verhaal, zonder woorden.
- Mooi zijn de vloertegels met decoratieve geometrische patronen.
- Op de koorzolder is het gerestaureerde orgel, gebouwd door de firma Adema en het prachtige roosvenster te bezichtigen.
- De kruiswegstaties zijn uitgevoerd in glasmosaïek.
- Er is een doopvont, nog afkomstig uit de vorige kerk.
- De kast in de sacristie is ook ontworpen door de architect Herman Kroes.
- En vele andere markante elementen.....

Dit mooie kerkgebouw is meer dan een gebouw uit vroeger tijden vol museumstukken. Pastoor Vinke wilde een gebouw dat de eeuwen kon trotseren. Een uitdrukking van de hoop en de wens dat ondanks alle schijn, het geloof in mensen zal blijven voortleven, de eeuwen door.

Het IJzeren veulen

Cabauw heeft een eigen interessante folklore. Volgens de overlevering zou hier één van de boeiendste Nederlandse spookverschijningen hebben gewoond: het ijzeren veulen.

Wat vertelt de overlevering?

Lang geleden draafde in donkere nachten tussen twaalf en één uur een klein paardje rond over de Cabauwsekade en de Lopikerweg tussen de Kooibrug en de Beatrixbrug. Het had de gedaante van een veulen, maar het maakte een vreselijk lawaai, net of het vol ijzer zat en of alle gewrichten van ijzeren scharnieren waren.

Er was geen mens die het ijzeren veulen tegen kon houden. Op een avond probeerden drie sterke boerenzoons hem te overmeesteren. Zij wachtten hem op met knuppels. Maar het ijzeren veulen beukte in volle vaart op hen in, waarbij hij de middelste van hen frontaal trof. Deze brak al zijn ribben en was helaas op slag dood. De pastoor werd gewaarschuwd en nadat hij de weg gezegend had, bleef het ijzeren veulen voortaan weg en kwam er een einde aan de rustverstoring.

Een nog oudere versie

Een variatie op het verhaal is dat een witte pater uit Cabauw (waarschijnlijk de pastoor in een witte kazuifel) het dier “opkeerde”. Het ijzeren veulen sprong in de wetering en riep: "Over honderd jaar ben ik weer terug!". Dit gebeurde vlak voor de kerk bij de Kerkebrug.

Tot in de jaren dertig van de twintigste eeuw waren er nog mensen die vertelden dat zij het ijzeren veulen al rammelend voorbij hoorden gaan: net of er een ketting achter het paard aan sleepte... Ook werd het vroeger wel eens gebruikt om kinderen bang te maken: “Pas maar op hoor! Het ijzeren veulen zit op zolder”. Tot ver in de omtrek van Cabauw was het ijzeren veulen berucht.

Onder het motto: “Cabauw knipoogt naar Cannes” heeft een aantal Cabauwers in 1996 met veel fantasie dit volksverhaal verfilmd om het te vertonen tijdens het eerste officiële filmfestival: De Cabauwse Filmdagen.

Volksgeloof

Het Cabauwse spookpaard is wel het beroemdste ijzeren paard van Nederland, maar niet helemaal het enige. Er zijn enkele vergelijkbare verschijningen “waargenomen” in Hoevelaken en in de Betuwe. Spookpaarden, witte, gloeiende, of grijze, komen in veel Nederlandse sagen voor.

Maar waar komt het verhaal vandaan? Niemand weet het. Mythen en sagen ontstaan vaak uit onbegrepen natuurverschijnselen, die toegeschreven worden aan goden, geesten of spookachtige wezens. Zit er nog iets in van het Germaanse volksgeloof, dat Donar met zijn strijdhamer de donder kon laten rollen? Of dat de duivel voor straf soms een ketting achter zich aan trok? Na de komst van het Christendom werd vaak een geestelijke te hulp geroepen om een heidense traditie te breken. Als je alles maar vaak genoeg doorvertelt, wordt het vanzelf verrijkt tot een fantastisch verhaal!

Wagenschuur ♦ Lopikerweg West 84

Op de eerste steen van deze schuur, die is ingemetseld in de fraaie klokgevel tussen de deur en het roosvenster, was te lezen: “ G. Lazonder, 6 juni 1856”. Deze Gerrit Lazonder, die de schuur liet bouwen, was een goudwerker uit Schoonhoven.

De getoogde inrijdeur aan de voorzijde had oorspronkelijk een spitsboog. Deze wordt nu doorsneden door een later aangebrachte gecementeerde latei (draagbalk), maar is voor de oplettende kijker nog iets zichtbaar. Wat dan ook opvalt is dat de dubbele deuren maar schijn zijn. De opening is dichtgemetseld en beschilderd als deur, wat een idee geeft van hoe de situatie was. De spitsbogen komen terug in de stalvensters van de voor- en zijgevels en in het stalgedeelte van de naastgelegen boerderij. De achtergevel is als tuitgevel uitgevoerd met vlechtingen.

De kapconstructie bestaat uit drie schenkelspanen. De dakbedekking van het zadeldak is gemaakt met rode Hollandse pannen, die met riet beschoten zijn. De gevels zijn opgetrokken met grauwe bakstenen en voorzien van verschillende muurankers.

De schuur is een rijksmonument vanwege de cultuur- en architectuurhistorische waarde: door de vrij gave hoofdvorm en detailleringen van o.a. neogotische trant en vanwege de kapconstructie. Tevens is de mogelijke functie als schuurkerk interessant en heeft de schuur ensemble-waarde in relatie tot de naastgelegen boerderij.

Functie

De schuur doet nu dienst als stal. Maar waarvoor is deze gebouwd? Niemand weet dit zeker. Er is een vermoeden dat de schuur als katholieke schuurkerk is gebruikt. Na de Reformatie waren gelovigen van alle gezindten vaak op dergelijke schuurkerken, die van buiten op een schuur leken, aangewezen voor het houden van hun erediensten en deze kwamen in heel Nederland veel voor. Dit is echter niet meer dan een vermoeden.

De schuur had oorspronkelijk een iets verhoogde vloer, wat in de plint nog zichtbaar is en werd tevens als vluchtschuur gebruikt bij hoog water, waar tijdens overstromingen allerlei spullen en dieren konden worden gestald.

De eigenaar houdt het erop dat de schuur als koetshuis is gebouwd. Het rechterraam in de voorgevel was voorzien van tralies omdat daar de stal voor de paarden was. Daaronder zat een mestluikje. Door de grote deuren in de poort konden de koetsen en rijtuigen naar binnen worden gereden.

Uit de overlevering, verhalen opgetekend door Jan

Rietdekker Martien van Klaaren was de enige die zich nog herinnerde dat er deuren in de boog zaten, maar verder heeft de eigenaar nooit iemand ontmoet die nog iets daarvan wist.

Links achter in de schuur bevindt zich een put om bijvoorbeeld aardappelen vorstvrij te bewaren. Maar deze is niet meer zichtbaar.

*Foto van de wagenschuur uit ca. 1970/1980.
Collectie RHC Rijnstreek Lopikerwaard*

Foto anno zomer 2016

Volgens Kees van Kats (van Hannes van Kees van Pietere) heeft men tijdens de oorlog zoveel graan op zolder opgeslagen dat de westelijke muur is gaan wijken.

Om erger te voorkomen, heeft men een aantal van de oorspronkelijke zolderbalken vervangen door ijzeren H-balken.

Bij gebrek aan de juiste materialen is ook een tramrails gebruikt en een hooibergroede. Hieraan zijn ankers in verschillende vormen bevestigd.

Als steunbalk onder de zolder is, in zijn tweede leven, een spil van een karn bevestigd. De karn heeft in deze ruimte ook daadwerkelijk jaren gedraaid. Dit vertelde Willem Jan Kromwijk, die hier met zijn vrouw Anna en broer Albert tot 1966 heeft geboerd.

Van broer Albert, die een houten been had, is nog een mooie anekdote bekend. De gebroeders hadden een jonge knecht van ongeveer 12 jaar oud. Deze, laten we hem Rinus noemen, hoefde bij slecht weer niet te melken en moest dan kalvertouwen breien. Op een regenachtige dag kwam hij in de schuur om dat te gaan doen en zag tot zijn schrik een been hangen, waar een broek overheen geslagen was. Hij wilde direct rechtsomkeert maken, maar werd teruggeroepen. Op de rand van de pompbak zat Albert, in Adamskostuum, zich te wassen, met zijn andere been in het koude water. Rinus schrok zich opnieuw het apelazarus, want ja, hij zag zo wel voor het eerst een naakte volwassen man in volle glorie. Albert trok zich nergens wat van aan en vroeg Rinus hem te helpen om even goed zijn rug te wassen. En zo schrobde Rinus met een harde borstel zijn schrik weg op Alberts rug, die daarna weer fris en blinkend glom.

Een andere, veel dramatischer overlevering, betreft een persoon die over het ijs van een dwarsslootje, over een dam op de vaarsloot stapte. Hij zakte door het ijs en verdronk. De schuur heeft toen even tijdelijk als mortuarium dienst gedaan.

Verborgene bijzonderheid

De schuur staat wat onopvallend naar achteren, verscholen achter een grote boom.

Een wat nadere blik leert dat het een markant gebouw is met bijzondere kenmerken, waar zich heel wat heeft afgespeeld.

KOOILUST ♦ Cabauwsekade 83

Hoewel de achternamen van de eigenaren van deze boerderij het niet doen vermoeden is boerderij Kooilust, inmiddels een rijksmonument, echt een familieboerderij. De geschiedenis van de boerderij laat zich niet makkelijk uitzoeken, maar tenminste vanaf 1781 is de boerderij in het bezit van aan elkaar verwante Rooms-Katholieke families.

De eerste tot nog toe gevonden eigenaar van de boerderij is Pank Boef, zoon van Cornelis Woutersz Boeff(f) en Petertje Pancken (Vuijren). Rond 4 oktober 1781 verhuist hij samen met zijn vrouw Ariaantje Snoek, dochter van Maarten Snoek en Maria Straver, en zijn twee kinderen; Cornelius (10 jaar) en Maria (8 jaar), van Lopik naar boerderij Kooilust in Cabauw.¹

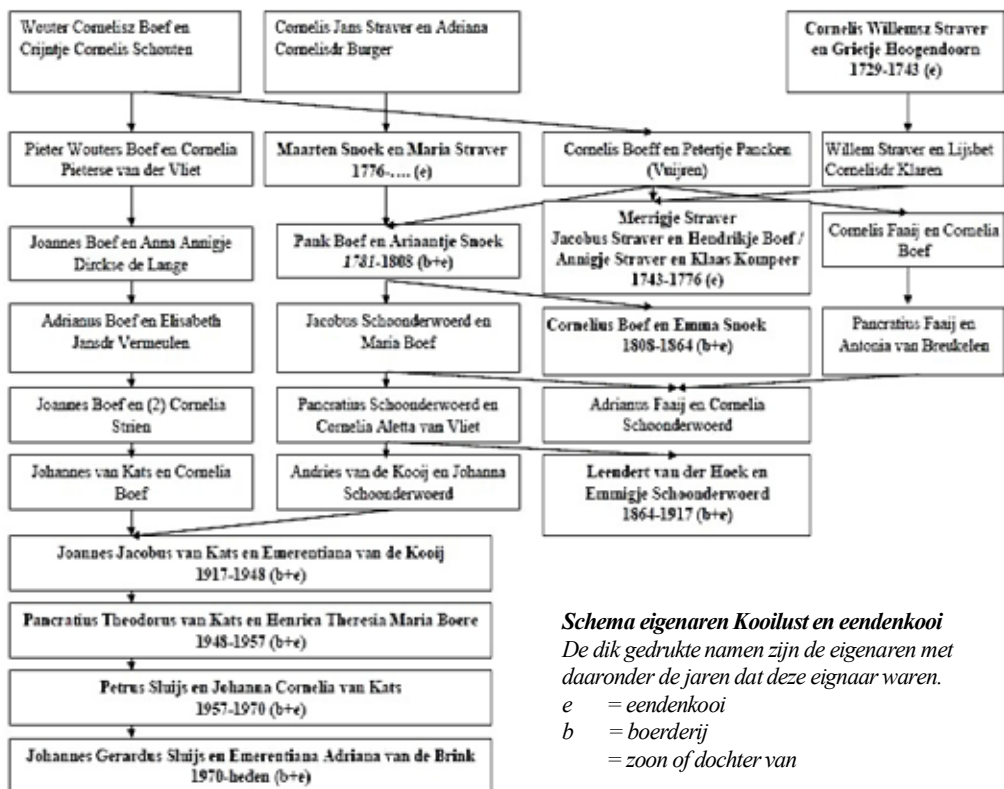
De eendenkooi, die bij deze boerderij hoort, komen we al eerder tegen in de archieven. Op 4 mei 1729 wordt vijf morgen land met een vogelkooi gelegen onder Cabauw, strekkende van de halve kadewetering tot aan de Broedijk, verkocht door Emanuel Valk en Maria Adriana van der Mark aan Cornelis Willemse Straver, wonende te Cabauw, voor een bedrag van 600 gulden.² Veertien jaar later, op 5 april 1743, laat de weduwe van deze Cornelis, Grietje Hoogendoorn, de eendenkooi met vijf morgen land na aan haar minderjarige kleinkinderen Merrigje, Jacobus en Annigje Willemse Straver.³ Drieëndertig jaar later, in 1776, verkopen twee van deze kinderen, Jacobus en Annigje Straver, de eendenkooi op hun beurt weer aan hun voormalige voogd Maarten Snoek,⁴ de vader van de eerder genoemde Ariaantje Snoek.

Na het overlijden van Pank Boef en Ariaantje Snoek wordt in 1808 het roerend en het onroerend goed verdeeld over de twee kinderen Cornelius en Maria. Het meubilair, de kleding, het goud en zilver, het contant geld, de koeien, paarden, bouw- en melkgereedschappen worden naar eigen inzicht verdeeld. Wat betreft het onroerend goed erft Cornelius Boef Kooilust. De hofstede bestaat op dat moment uit een huis, berg, schuur, bergschuur, twintig en een halve morgen wei-, hooi- en hennipland. Ook behoort er nog vijf morgen wei-, hooi- en griendland, inclusief de eendenkooi⁵ en vijf morgen en honderdvijftig roe wei-, hooi en bouwland bij. Dit alles staande en gelegen onder Cabauw, strekkende van de halve kadewetering zuidwaarts tot de halve Broedijk.⁶

De boerderij en de eendenkooi gaan in de zomer van 1864, vijf maanden na het overlijden van Cornelius Boef op 91-jarige leeftijd, over op zijn achternichtje Emmigje Schoonderwoerd, dochter van Pancratius Schoonderwoerd en Cornelia Aletta van Vliet. Pancratius is een zoon van zijn zus Maria Boef.⁷ Emmigje is dan al vele jaren werkzaam op de boerderij, net als haar oom Adrianus Faaij en diverse andere nichten en neven.

Kooilust omstreeks 1906. Vlnr. Leendert van den Hoek, zijn vrouw Emmigje Schoonderwoerd, zus Cornelia Schoonderwoerd en nichtje Emerentiana van de Kooij die later zal trouwen met Joannes Jacobus van Kats (alias Jan Kooi).

Schema eigenaren Kooilust en eendenkooi

De dik gedrukte namen zijn de eigenaren met daaronder de jaren dat deze eigenaar waren.

e = eendenkooi

b = boerderij

= zoon of dochter van

Dat is bittere noodzaak, want de vrouw des huizes Emma Snoek is al in 1831 overleden en helaas zonder nakomelingen. In 1867 trouwt Emmigje te Willige Langerak met Leendert van den Hoek, zoon van Jan van den Hoek en Bartha Faaij. Ook dit huwelijk blijft kinderloos.

Eind maart 1905 komt hun 16-jarig nichtje Emerentiana (ook wel Em of Emmigje) van de Kooij uit Hoogland, dochter van Andries van de Kooij en Johanna Schoonderwoerd, als dienstmeid inwonen.⁸ Leendert van den Hoek en Emmigje Schoonderwoerd zijn dan beide al op leeftijd en kunnen wel wat hulp gebruiken. Leendert moet geweten hebben dat hij niet meer lang te leven had, want ruim twee weken voor zijn overlijden stelt hij samen met zijn vrouw een testament op waarin

ze bepalen dat hun nichtje Emerentiana van de Kooij de boerderij met de volledige inboedel, met inbegrip van de landbouwvoertuigen, uiteindelijk mag overnemen na inbreng van 21.600 gulden in de nalatenschap. Na het overlijden van Leendert blijft Emmigje nog vijf jaar op de boerderij wonen. Drie dagen na het huwelijk van haar nichtje Emerentiana met Joannes Jacobus van Kats (alias Jan Kooij) op 27 oktober 1911 verhuist ze naar Lopik.⁹

De boerderij met landerijen pacht het kersverse echtpaar voor 1.350 gulden per jaar. Op 16 mei 1917, een half jaar na het overlijden van Emmigje Schoonderwoerd, komt de boerderij op hun naam. Het onroerend goed bestaat dan uit een hofstede met bouwmanswoning, met erf en tuin en diverse landerijen, inclusief de eendenkooi¹⁰ met een totaal oppervlak van 23 hectaren, 37 aren en 60 centiaren.

Pancratius Theodorus (Panc), de op één na jongste zoon van Joannes Jacobus van Kats, trouwt in 1950 met Henrica Theresia Maria (Riek) Boere uit Willeskop. Na het huwelijk trekt Riek in op boerderij Kooilust, waar Panc woont met zijn vader en zijn broers Jo en Floor. Vanaf mei 1950 runnen zij het boerenbedrijf, totdat in februari 1957 Panc's plannen voor emigratie worden gereali-seerd en het jonge gezin met drie kinderen naar Holambra, Brazilië vertrekt. De boerderij blijft echter in de familie. Petrus (Piet) Sluijs, veehandelaar te Polsbroek en getrouwd met Johanna Cor-nelia (Annie), de oudste dochter van Joannes Jacobus van Kats, besluit de boerderij over te nemen. Hun oudste zoon Johannes Gerardus (Jan) heeft immers van jongs af aan gezegd dat hij boer wil worden.

Van 1957 tot 1965 is Adriaan Boere bedrijfsleider op Kooilust waar hij woont met zijn vrouw Nel Boere, en waar hun drie kinderen worden geboren. De zojuist genoemde Jan Sluijs werkt vanaf zijn twaalfde mee op Kooilust terwijl hij de landbouwschool in Montfoort bezoekt. Alleen op zondag gaat hij naar het ouderlijk huis in Polsbroek waar hij dan zijn tien broers en zussen ziet. In 1965 verhuist het gezin van Piet Sluijs en Annie van Kats naar Kooilust. Annie is terug op de boerderij waar ze de eerste 32 jaar van haar leven heeft doorgebracht. Jan Sluijs runt tussen 1965 en 1970 samen met vader Piet Sluijs de boerderij.

Jan Sluijs trouwt in 1970 met Emerentiana Adriana (Emmy) van de Brink. Piet Sluijs en Annie verhuizen met hun dan nog thuiswonende kinderen naar Polsbroek. Jan en Emmy nemen de boer-derij over en zetten samen het boerenbedrijf voort. Op Kooilust worden hun drie kinderen Jacqueli-ne, Frank en Annelies geboren. Naast het boerenbedrijf is Jan ook actief in de veehandel. De koeien verdwijnen op zeker moment naar de gemoderniseerde schuur links achter de boerderij. Deze schuur is in 1928 gebouwd als varkensschuur. Hier hebben achterop de schuurzolder aan het eind van de oorlog zes Italianen ondergedoken gezeten. Emmy begint op de nu vrijgekomen deel van de boerderij het bloemenatelier 'Kooilust'. Jan Sluijs overlijdt in 2010 op 64-jarige leeftijd. Emmy houdt op dit moment nog wat vee en is actief in haar bloemenatelier. De grond waarop de voorma-lige eendenkooi zich bevindt maakt in 2016 nog steeds deel uit van boerderij Kooilust.

De naam Kooilust

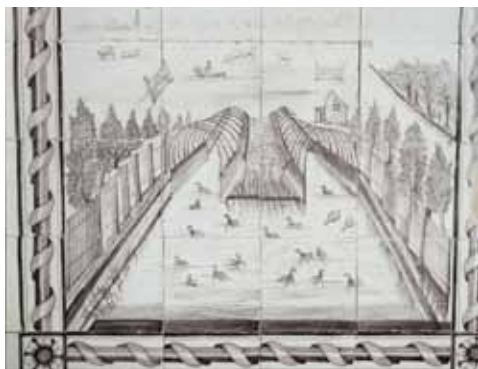

Fragment van de kaart van D.W.C. Hattinga, 1771.

Fragment van de kaart van de gemeente Willige Langerak van Jakob Kuyper, c 1865-1870.

Boerderij Kooilust ontleent zijn naam ongetwijfeld aan de eendenkooi die bij de boerderij hoorde. Restanten van de kooi zijn nu nog steeds zichtbaar in het landschap. Zowel de eendenkooi als de boerderij Kooilust zijn op verschillende oude topografische kaarten terug te vinden (zie vorige pagina). Hoewel de kaart van Kuypers bewijst dat de naam Kooilust al rond 1865 bestond is er tot nu toe geen rechtelijke of notariële akte gevonden, van rond die tijd, met daarin de vermelding van deze naam.

Dit tegeltableau uit Kooilust van ca. 1800-1850 toont de eendenkooi, met halfgrond afgedekte vangpijpen en coulissegegewijs geplaatste schermen bij de kooiplas. De vangpijpen zijn recht weergegeven, waarschijnlijk door de beperkingen van de tableauweergave. Een kooibos omringt de kooi. Op de achtergrond vaart de kooiker met een schouw de gevangen eenden naar de boerderij. Daarvandaan gingen deze naar de vrachtboot in Schoonhoven en op transport naar Dordrecht en Rotterdam. De kooi kwam voor het eerst voor op de kaart van Hattinga uit 1771 en is tot 1910 geregistreerd geweest.

Verbouwingen aan de boerderij

De boerderij is in de loop van de eeuwen verschillend malen meer of minder ingrijpend verbouwd. Het schijnt dat er vroeger geen scheiding was tussen het woongedeelte en de stal. 's Winters werd gewoond bij (de open) 'herd' en had men direct zicht op het vee en bovendien profijt van de warmte van de koeien. 's Zomers woonde men achter op de deel.

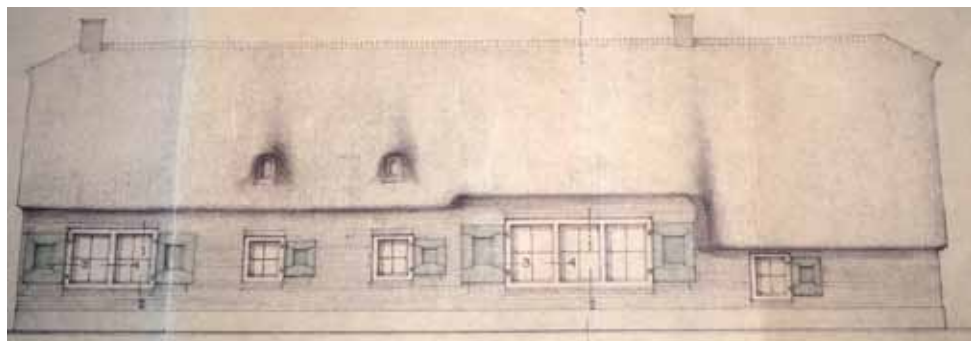
Rond 1925 hebben de bewoners Joannes Jacobus van Kats en Emerentiana van de Kooij de boerderij laten

verbouwen, moderniseren en de voorgevel aan laten passen. Grotere ramen zijn geplaatst, het dak is opgetild en aan de achterzijde is de boerderij verlengd. Mogelijk is toen, of misschien al eerder, een scheidingswand gemaakt tussen stal en woongedeelte, waarbij er een woonkamer en een keuken kwamen.

Bij een latere verbouwing, in 1967, is er een dikke brandmuur aangebracht tussen het voorhuis met kaaskamer en het woongedeelte. Ook kwam er een oud tegeltableau te voorschijn, dat met veel moeite uit de muur is gezaagd en ergens op de zolder van Kooilust is opgeslagen. Bij deze verbouwing is de voorgevel aangepast (voordeur vervangen door raam) en is de voordeur verplaatst naar de zijkant van de boerderij. Boven de kelder is een badkamer met douche en wc aangelegd. Bij een latere verbouwing door Jan Sluijs en Emmy van de Brink is de voorgevel teruggebracht in de staat van 1925, met weer de mooie voordeur in de gevel.

Langhuisboerderij Kromwijk ♦ Lopikerweg west 88

Het gebouw

De zeventiende-eeuwse boerderij is grotendeels ongewijzigd gebleven. In 1953 is door mijn vader een aanvraag gedaan voor de restauratie van de westgevel van de boerderij, om meer daglicht in de boerderij te creëren. Hierbij is toen met instemming van de Rijksdienst van de Monumentenzorg, de muur van het stalgedeelte met ± 1 meter verhoogd. De zijmuur bij de voorgevel heeft nog steeds de originele hoogte van 1.35 meter. In de jaren zeventig werden bij meerdere boerderijen, ook bij ons, in de zijgevel een zij-ingang met deur aangebracht om een splitsing te maken tussen de koeien op de achterdeel en het comfortabel wonen in het voorste gedeelte.

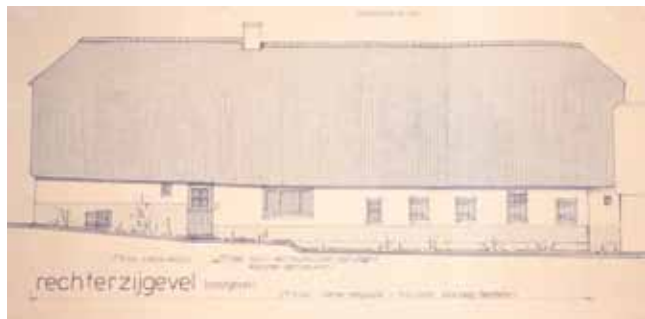
Bij een aantal boerderijen in de streek, werden tegelijkertijd grote ramen geplaatst voor meer daglicht in de woonkamer. In onze situatie werden de aanwezige ramen en luiken behouden met het traditioneel kleurgebruik groen en wit. Door de jaren heen zijn er slechts enkele aanpassingen geweest voor wooncomfort met behoud van de elementen van vroeger.

Gebruiksfuncties boerderij

Voor ons als eigenaar is het niet helemaal duidelijk wat het gebruik van de boerderij in de oprichtingsperiode was. In de voorgevel zijn drie gemetselde boogjes en in de achtergevel is een apart metselwerk bij de deur tot 2,30 meter breed, hier zijn mogelijk inrijpoorten geweest. De voorzolder is volgens mijn vader in vroegere tijden gebruikt als vloedzolder bij hoog water. De zware balken en houten vloer van de zolder zijn van een zodanig formaat dat dit als aannemelijk mag worden beschouwd.

Een groot gemetselde schoorsteenkanaal boven de schouw, herinnert aan opgehangen gepekeld vlees aan spekhaken. De bedstede in het voorhuis met de kleuren oud rood en gele panelen zijn nog steeds in het woongedeelte aanwezig. De kelder onder de opkamer diende als kaasopslag en pekelruimte. Er liggen rode plavuizen in de woonruimte. In het achterhuis van de boerderij zijn ook nog veel historische kenmerken bewaard gebleven. De pompbak voor het drinkwater van de koeien, de koestand met grup en voergoot, de til boven de koeien waar het personeel (daggelders) sliepen en een groot kampad wat gebruikt werd voor de kaasmakerij. De blauw-grijze plavuizen op de achterdeel zijn kenmerkend.

De buitenkant van de boerderij heeft in mijn tijd naast het onderhoud geen grote veranderingen ondergaan en hiermee is de bouwhistorie en zijn de bouwsporen bewaard gebleven. Dit komt mede omdat rijksmonumenten, zoals onze boerderij, beschermd worden. Bij het bestuderen van het met-

selwerk van de boerderij daterend uit omstreeks 1650 stellen we vast dat er meerdere steenformaten zijn verwerkt in het gebouw, zoals de gele ijsselsteentjes in de achtergevel en de zacht rode rijnmaatsteentjes in de voorgevel. Hardgraauwe vechtmaat stenen zijn gebruikt in de oostgevel. Hierin bevinden zich nog een viertal groepsvensters die destijds dienst deden voor het uitmesten van de koeien.

Symbolen en iconen

Het thema van de OMD in 2016, symbolen en iconen, is voor ons aanleiding om extra aandacht te vestigen op de voorgevel-vullende decoratie, dus het symbool 'zinnebeeld'. In deze gevel is een muur-inmetseling aangebracht die veel gelijkenis vertoont met een Romeins zinnebeeld, wellicht naast andere bedoelingen en in de eerste plaats mogelijk als een 'levens- en vruchtbaarheidsteken' moet worden gezien.

"Als gevelteeken en muurinmetseling komen nogal eens eenige ruiten of vierkanten gezamenlijk voor, waaraan de zinnvolle naam van den 'geploegden akker' is gegeven. Want ook de met ploeg-voren doortrokken akker belooft vruchtbaarheid en nieuw leven in komende tijden.

Wederom hebben wij hier te doen met een teeken, waarvan de oorsprong teruggaat tot in de grijze oudheid en dat tot een der eerste levenszinnebeelden behoort."

Naast de klomp, tulp, molen en kaas heeft ook de tegel symboolwaarde voor Nederland. Ook in deze boerderij zijn diverse tegel (tableaus) bewaard gebleven. De schouw die vroeger gebruikt werd als stookplaats is betegeld met meerdere tableaus en geven een impressie van toen, met o.a. een tafereeldecor “boer met paard” en “boer met koe” in de kleur paars. Een jonger tableau uit ca. 1900 geeft een kleurrijk landschap met kolom-omlijsting en hoekrozet weer.

We zijn trots om op deze boerderij te

mogen wonen en werken en respecteren de consequenties van de beperkte gebruiksmogelijkheden die hieraan verbonden zijn. De wetenswaardigheden en de cultuurhistorische waarde van deze boerderij zijn altijd leuk om aan onze gasten te vertellen.

Jeugdherinneringen

Rijstebrij eten met bruine suiker, de introductie van de melkmachine bij ons op de boerderij, kaasmaken en de opslag hiervan in het voorhuis. Ingekuild gras in betonnen ronde silo's afgedekt met zand, het hoog opgeslagen hooi in de hooiberg en de ongezaagde boomstammen in de voorwetering langs het riet voor de houtzagerij op de Cabauwsekaade. Inmiddels is er veel veranderd. De landwerkzaamheden met het paard, hooibouwen met zwadkeerder en vorkjesschudder met een werkbreedte van 2 meter zijn nu bijna niet meer voor te stellen. De landbouwhistorie van mijn vader met fokvarkens, kippen en melkkoeien heeft plaats gemaakt voor verbeterde roodbonte zoogkoeien en jongvee voor de melkveehouderij met recreatie en toerisme.

In de oorspronkelijke hooiberg met rieten kap zijn houten wanden geplaatst en heeft deze een nieuwe functie gekregen voor familiebijeenkomst en als groepsruimte voor diverse activiteiten.

Jan Kromwijk.

info@boerderijkromwijk.nl

www.boerderijkromwijk.nl

<https://nl->

nl.facebook.com/BoerderijKromwijk

Boerderij De Haan ♦ Lopikerweg west 91

Van woonhuis tot filmlocatie...

Deze goed gerestaureerde boerderij uit omstreeks 1575 is sinds 1970 het trotse bezit van de familie de Haan.

Van oorsprong is de boerderij niet gebouwd als melkveehouderij. Dit is te zien aan de hoogte van de zolder op de deel, hier moesten de dorsvlegels de ruimte hebben.

De geschiedenis leert dat hier tot aan het einde van de 18^e eeuw veel akkerbouw en hennep (voor de touwmakerij)

verbouwd werd. Door het inklinken van de bodem was het daarvoor niet meer geschikt en ging men over tot veeteelt en kaasmakerij.

Langhuis

De boerderij, een Rijksmonument, is van het type “Hallenhuis” en wel het langhuis: het woongedeelte en het bedrijfs gedeelte liggen in elkaars verlengde, gescheiden door de brandgevel. Er is een middenbeuk van 7,5 meter breed, de zijbeuken aan beide kanten van elk 3.75 meter breed. De hoofdconstructie bestaat uit ankerbalkgebinten die onderling gekoppeld worden door zware eiken gordingen. Deze zijn met pen- en gatverbinding aan de stijlen verbonden. De sporenkap wordt ondersteund door bokspanten.

Schouw

Tegen de brandgevel staat op de deel een grote schouw. Deze werd gebruikt om te koken en ook werd er de maaltijd genuttigd. In de winter bij de koeien, in de zomer werd een ruimte geschikt gemaakt op de ‘groep’, waar de koeien stonden: de zomerhoek.

Aan de hand van overblijfselen kon vastgesteld worden dat in het voorhuis ook zo’n schouw gestaan had. Van de betegeling was niet veel meer over, evenmin van de vloertegels.

De schouw gefotografeerd tijdens opnames voor de TV-serie “Het Wassende Water

Boerderij van het jaar

Een algehele restauratie, inclusief vervangen van alle kozijnen en het rieten dak heeft vele jaren in beslag genomen. Met respect voor de historie is er een prettig leefklimaat ontstaan.

De uitvoering van de restauratie en het behoud hiervan is in 2003 bekroond met de prijs "boerderij van het jaar" van de provincie Utrecht.

Voor die tijd was het al verkozen tot filmlocatie van de TV-serie: "Het Wassende Water" naar het gelijknamige boek van Herman de Man. Juist door het behoud van authentieke onderdelen was deze boerderij daar geschikt voor.

Het kamrad op de deel werd door een paard bediend. Hier werd de melk tot boter gekarnd. De aanwezige 'tillen' (ruimte boven de koeien waar het hooi opgeslagen werd maar ook de bedsteden voor de meiden en knechten waren) gaven de deel het oorspronkelijke karakter uit die tijd. Na voltooiing van de restauratie is het erf traditioneel ingericht.

Terrein

Inmiddels had er ook 'gebiedsuitbreiding' plaatsgevonden. Door het afkopen van het recht van overpad ontstond de mogelijkheid om aan het einde van het terrein de oorspronkelijke breedte die bij een hoeve hoorde weer in ere te herstellen: drie kavels breed, zoals bij de ontginning van de Lopikerwaard traditie was. Daardoor was het mogelijk om 2 boomgaarden in te planten met oude fruitsoorten. De 2 zeer oude lindenbomen voor het huis moesten vervangen door nieuwe. De hooiberg maakt onderdeel van uit van het erf. Een fraaie tuin complementeert het geheel en is er een groentetuin opgenomen.

Lopikerweg west 91 is een boerderij waar op een moderne, comfortabele manier gewoond wordt met respect voor de geschiedenis!

Mieke de Haan

Hoogstamboomgaard met diverse oude fruitrassen zoals juttepeer, kruidenierspeer en dubbele boerenwitte. Aan het eind van de tuin is een prachtig zicht op het polderlandschap (uit de beschrijving van de boerderij op de website van "Boerderij van het jaar". Bovenstaande foto van de boerderij is afkomstig van dezelfde website.)

Cabauwse Molen en gemaal

De molen als Nederlands icoon

Als je aan een buitenlander vraagt wat hij weet van Nederland, wordt de windmolen vast en zeker genoemd (vaak in één adem met tulpen, klompen en kaas). Molens zijn nu eenmaal onlosmakelijk met Nederland verbonden en een icoon van ons land.

Dit is niet omdat wij de eerste molens hadden. In de negende eeuw stonden er al molens in Perzië. Dat was echter een ander type met wieken die horizontaal om hun as draaiden. In Nederland werden de windmolens in de 12de eeuw geïntroduceerd en vanaf het begin van de 15^e eeuw ingezet als poldermolen.

Het is ook niet vanwege het aantal molens. Sommige landen telden er meer. Wij hadden er wel relatief veel. Tegen 1850 was het gebruik van de molen zo wijdverbreid dat er ruim tienduizend windmolens in Nederland stonden. Er zijn nu nog zo'n 1200 molens in Nederland.

Wel speelt een rol dat de vele toepassingen voor een molen in ons land tot ontwikkeling zijn gekomen, wat in andere landen tot navolging leidde. Dat blijkt alleen al uit de benaming voor een stellingmolen in het Duits en Deens. Daar wordt een dergelijke molen een "Holländer" genoemd.

Het belangrijkste is dat de molens zo'n opvallende en belangrijke rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van ons land. In de eerste plaats in de strijd om het water. Dankzij de poldermolens konden we veel delen van ons land gaan gebruiken en hielden we droge voeten. Verder speelden de industriemolens een cruciale rol in de grote welvaart tijdens de Gouden Eeuw en werd de voedselvoorziening tot ver in de 19de eeuw gegarandeerd door de korenmolens.

Als laatste was de zichtbaarheid van onze molens groot. Het uiterlijk en het ontwerp van de molens in Nederland is door de eeuwen heen stabiel en daarmee herkenbaar gebleven in tegenstelling tot de ontwikkeling in andere landen. De bekende Hollandse molensoorten: de standerdmolen, grondzeiler, stellingmolen, en wipmolen, waren en zijn een beeldbepalende verschijningen in het landschap.

En daarom is de molen een icoon van Nederland!

Het molencomplex van de Cabauwse Molen: de molen met links daarvan het zomerhuis, het baksteen gemaalgebouw en de machinistenwoning.

Middelste molen

Vanaf de 10e eeuw ontginnen kolonisten de moerasgebieden ten westen van Utrecht om ze geschikt te maken voor landbouw. Om het overvloedige water af te voeren graven ze sloten en watergangen. In de Lopikerwaard stroomt het water eerst via de Lobeke naar de Lek. Omdat dit niet meer goed lukte, werd halverwege de twaalfde eeuw een nieuwe watergang gegraven naar de Vlist, waardoor het water naar de Hollandse IJssel werd afgevoerd. Maar het veen klinkt steeds sneller in en het land daalt vanaf de 13de eeuw een aantal meters. Het water kan niet meer door natuurlijk verval de polder uit, daar is meer voor nodig: een poldermolen.

Op de dag na Pasen 1454 is in de dorpskerk in Lopik de oplevering van de eerste molen van de polder Lopik, Lopikerkapel en Zevenhoven, nu de Cabauwse Molen, gebouwd op de laagste plaats van de polder aan de Eerste Voorwetering. Tachtig jaar later kon hij het werk niet meer aan en kreeg hij versterking van twee andere molens, de Voorste en de Achterste of Kademolen. De oudste molen stond in het midden en zodoende werd dit de “Middelste Molen”.

De drie molens kort voordat de Voorste Molen in 1934 onder de slopershamer viel. Collectie E. Stoop.

In 1598 werd de Middelste molen vervangen door een nieuwe molen. Op 29 oktober 1772 ging deze molen in vlammen op. Molenaar Jan Goedhart moest zich verantwoorden in het rechthuis van Lopik, maar ondanks zijn aangetoonde onschuld, werd hij door het dorp- en polderbestuur wel ontslagen. Daarna werd de nieuwe Middelste molen gebouwd, die nu als enige van de 3 molens die ooit de polder bemaalden, nog in volle glorie aanwezig is.

Wipwatermolen

De Cabauwse Molen is een wipwatermolen. Het grote scheprad wipt het water één meter omhoog naar de boezem die het water afvoert, vandaar de naam wipwatermolen. Een wipmolen heeft een piramidevormige ondertoren en een rechthoekig bovenhuis. De mooie verhoudingen maken dat de molen klein lijkt, maar toch een respectabele afmeting heeft. Het bovenhuis kan draaien. Afhankelijk van de richting van de wind, kruit de molenaar met het kruiwiel het bovenhuis zo dat de wieken op de wind staan.

Origineel interieur

Naast de prachtig locatie, vrij in de weidse polder, maakt het oorspronkelijk interieur deze molen zo bijzonder. Er is nauwelijks een molen waarvan de binnenkant zo authentiek bewaard is gebleven. De wandopbouw ziet er nog net zo uit als deze ooit is gemaakt en gelukkig is het oorspronkelijke uiterlijk nooit onder moderne verflagen bedekt. Als de molenaar je even laat gluren in de servieskast kun je nog twee originele behanglagen zien uit ca. 1880 en 1930.

In een molen gaat functie voor vorm, bovendien waren de middelen te schaars om veel versierselen aan te brengen. Een beetje schone schijn helpt dan om het er toch “rijk” uit te laten zien. De houten schoorsteenmantel is gemarmerd met verf om het te laten lijken op het duurdere marmer. De gietijzeren rozetten leken met goudverf ook heel wat. De dubbele kastdeuren, waardoor de molenaar van binnenuit de werking van het onderwiel kon controleren, waren exceptioneel groot en “gehout”, ofwel, zo geverfd dat het panelen leken in plaats van gewone houten planken. Wel echte weelde is het tegeltableau. Apart is echter dat de afgebeelde molen de stellingmolen “De Meiboom” uit Utrecht is. Waarom niet een wipwatermolen? Niemand weet het.

En symboliek? Als je goed rondkijkt in de molen dan zal je zien dat veel van de kleinere balken in het woongedeelte afgeronde hoeken hebben. Dit zijn duivelsrandjes en deze waren bedoeld om te voorkomen dat de duivel houvast zou hebben. Zo kon je hem buiten het huis houden.

Gemaal

Rond 1930 bleek de voorste molen er slecht aan toe. Het polderbestuur besloot dat de molen vervangen moest worden door een gemaal. In 1933 werd de molen gesloopt. Het door Van Hasselt en De Koning (het huidige Hasko) ontworpen dieselgemaal werd in 1934 in gebruik genomen. In 1943 werd de dieselmotor (een tweecilinder Rennesmotor) door gebrek aan olie vervangen door een elektromotor. Na de oorlog werd de te kleine motor vervangen door een grotere EMF motor. Na de ruilverkaveling, die in 1995 werd afgerond, werd de elektromotor afgekoppeld en de pomp gesloopt. De functie was inmiddels helemaal overgenomen door de vier grote gemalen waarvan drie aan de Hollandse IJssel en één aan de Lek. Het Cabauwse gemaal is evenals de molen een rijksmonument.

Machinist Jos Noorlander bij de elektromotor in het gemaal.

Noodbemalingsinstallatie

Nadat de Kademolen in de jaren vijftig buiten gebruik was gesteld, bleek de capaciteit van molen en het gemaal samen niet voldoende. Een noodgemaal moest uitkomst bieden. De situatie verbeterde door maatregelen in het kader van de ruilverkaveling, waardoor het noodgemaal als overbodig werd weggehaald. In 2008 stelde de provincie een reservegemaal beschikbaar, zodat weer iets van

de oude situatie terugkwam. In de zomer van 2016 is het reservegemaal van een ombouw voorzien, net zoals bij de oorspronkelijke installatie, om deze beter te beschermen tegen de weerelementen.

Het zomerhuis

Al lang vroeg de molenaar om een apart zomerhuis, want de woonruimte in de molen was wel erg beperkt. In 1880 bleek er wat geld over te zijn van het beheer van de molen en werd dit verzoek eindelijk ingewilligd. Molenaar Cornelis Versteegt, die er een klein boerenbedrijfje bijhield, woonde hier in de zomer en als de koeien in de herfst naar binnen kwamen, verhuisde de familie weer naar de molen. Het huisje diende tevens voor opslag van materialen, hooi en stro. In 1991 werd het vervallen zomerhuisje gesloopt. Met veel gezamenlijke inspanningen werden fondsen geworven en is het zomerhuis in 2012 herbouwd. Het gezellige huisje is nu te huur als unieke vergaderlocatie in de polder. Stichting Vrienden van de Cabauwse Molen beheert dit, zie www.cabauwsemolen.nl.

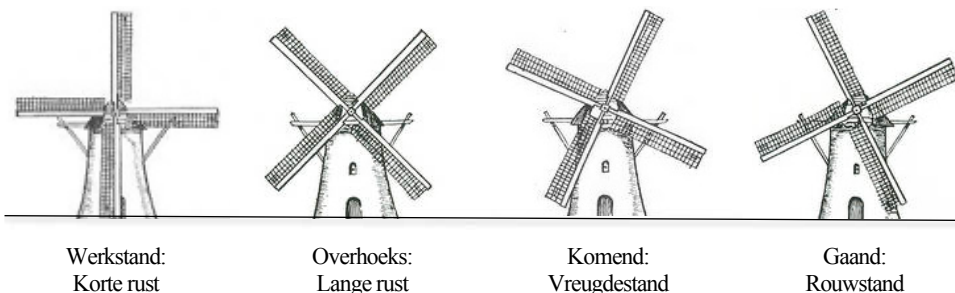
Noodbemaalingsinstallatie en gemaal

De machinistenwoning

De woning voor de machinist van het gemaal werd gebouwd in de jaren '50. De woning is tegenwoordig te huur als vakantiewoning via www.buitenlevenvakanties.nl.

Wat symboliseert de stand van de wieken?

Als de molenaar de molen stopt, laat hij de wieken niet zomaar op een willekeurige plaats tot stilstand komen. Met de stand van de wieken laat hij zien wat er aan de hand is. Dat hij even een korte rustpauze houdt bijvoorbeeld, of dat er iets te vieren of te betreuren valt. Links ziet u de Cabauwse molen in de rouwstand op 4 mei 2016. Hieronder worden een aantal standen verklaard. Om de benaming te snappen helpt het te bedenken dat de wieken linksom (tegen de klokrichting in) draaien. Praktisch gezien geldt nog dat bij de lange ruststand de kans op blikseminslag het minst is en regenwater zo makkelijker van de wieken af kan lopen.

Meer informatie: www.cabauwsemolen.nl

Bronnen: Info wiekenstand: *Werkende korenmolens in Nederland*, Uitgave van Cruesli 1985
Erik Stoop en Rob Alkemade: *De Middelste Molen van Cabauw*. Uitg. Thoth Bussem 2004

Dank aan alle sponsors die de uitgave van dit boekje mogelijk hebben gemaakt!

Colofon

Dit boekje is tot stand gekomen met bijdragen van diverse inwoners van Cabauw en bestuursleden van de Stichting Kunst en Cultuur Lopik.

Bronnen

Geschiedenis van Cabauw

Rapport Monumenten Inventarisatie Project Gemeente Lopik. Uitgave Provincie Utrecht 1991.

Lopik in 22 tekeningen 1978. Tekeningen Chris Schut. Tekst J.G.M. Boon.

Tien eeuwen tussen Lek en IJssel door Henk Provée.

De Lopikerwaard deel I, Dorp en Kerspel van W.F.J. den Uyl.

Kasteel- Buiten- en Boerentuinen in de Lopikerwaard. P.W.A. Broeders.

Het hart van de Lopikerwaard door de eeuwen heen, Dries van Kats

Internet : diverse openbare pagina's.

Bouwstijlen en symboliek

De Lopikerwaard, in het land van Herman de Man, Stichting Werkgroep Behoud Lopikerwaard

Linten in de leegte, Gids groene bebouwingslinten in de Utrechtse Waarden,

<http://www.utrechtaltijd.nl>

Jacobus kerk

Uitgave St. Jacobuskerk, 2^e uitgave, augustus 2015.

Lopik in 22 tekeningen 1978. Tekeningen Chris Schut. Tekst J.G.M. Boon.

Internet: diverse openbare pagina's.

Het ijzeren veulen

De 9 kernen van de gemeente Lopik: Volksverhalen van de dorpsbewoners, opgetekend door Henk Boer (Werkgroep Kunst en Cultuur Lopik) en "Volksverhalen uit Utrecht en het Gooi" samengesteld door Willem de Blécourt. Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1979.

Wagenshuur

Bronnen: Jan van der Eijk; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Monumentenregister; Lopik Geschiedenis en Architectuur, Fred Gaasbeek en Teun Winkelman.

Kooilust

1. RHC Rijnstreek en Lopikerwaard te Woerden, hierna te noemen RHC. L001: Gerecht en heerlijkheid Lopik en Zevenhoven, inv.nr. 5, folio 138 en inv.nr. 98a, aktenr. 34, folio 12.

2. RHC Rijnstreek en Lopikerwaard te Woerden. L147: Gerecht van Cabauw (oud-rechterlijk), inv.nr. 496: Protocollen van akten, voornamelijk van overdracht, hypotheek en boedelscheiding, 1729-1749, 4 mei 1729.

3. Idem: 5 april 1743.

4. Idem, maar inv.nr. 505, jaar 1776, folio 188.

5. Kadastraal : Cabauw sectie A 340.

6. RHC. L147: Gerecht van Cabauw (oud-rechterlijk), inv.nr. 498: Protocollen van akten, voornamelijk van overdracht, hypotheek en boedelscheiding, 1806-1811, 28 november 1808.

7. RHC. L156: Notarissen te Lopik, inv.nr. 660: notaris H.C. Kooi, minuten 1917, aktenr. 2100.

8. RHC. L049: Gemeente Willige Langerak, dienstboderegister, 1900-1910, folionr. 12.

9. RHC. L049: Gemeente Willige Langerak, bevolkingsregister, 1910-1922, deel 2, folio 33.

10. Kadastraal: gemeente Cabauw, sectie A 340, later gemeente Willige Langerak sectie B 340.

Het boekje is gedrukt met medewerking van Terberg Benschop BV

De teksten in dit boekje zijn met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Het archiefmateriaal van Cabauw is beperkt. Soms ontkwamen de schrijvers van dit boekje niet aan eigen interpretaties. De historische waarheid kan derhalve niet worden gegarandeerd.

STICHTING **KUNST**
& CULTUUR
LADPHE
UR